

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2025-34-11>

УДК 81'373.612.2:82-31

ГЕРАСИМЕНКО Ольга
Криворізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-0539-1165>
gerasimenko_ou@donnuet.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ С. МОЕМА «ТЕАТР»)

У статті досліджено особливості функціонування метафори в художньому тексті на прикладі роману С. Моєма «Театр». Авторка аналізує різні типи метафор (образні, когнітивні, номінативні), їхню роль у створенні художнього світу та передачі емоційного стану персонажів. Особливу увагу приділено стилю Моєма, в якому метафора слугує інструментом іронії, емоційного впливу та індивідуалізації героїв. У роботі розглянуто також труднощі перекладу метафоричних конструкцій на українську мову та застосування лексико-граматичних трансформацій. Авторка обґрунтовує актуальність теми в межах когнітивної лінгвістики, зокрема як метафора структурує мислення та сприйняття реальності. Перспективним є подальший аналіз метафоричного стилю Моєма в ширшому літературному контексті.

Ключові слова: метафора, художній текст, переклад, когнітивна лінгвістика, ідіостиль У. С. Моєма.

HERASYMENKO Olha
Kryvyi Rih National University

FEATURES OF THE METAPHOR FUNCTIONING IN A LITERARY TEXT (USING THE EXAMPLE OF S. MAUGHAM'S NOVEL "THEATRE")

The article explores the peculiarities of metaphor functioning in a literary text using W. Somerset Maugham's novel *Theatre* as a primary example. The study outlines the theoretical approaches to metaphor in both Ukrainian and international linguistic traditions and defines metaphor not merely as a stylistic device but as a cognitive mechanism that shapes human perception and thought. The research focuses on various classifications of metaphors and highlights their communicative, expressive, and aesthetic functions within artistic discourse.

The author examines Maugham's individual writing style, emphasizing his use of metaphor to convey emotions, character traits, and complex interpersonal dynamics. Particular attention is paid to figurative, cognitive, and nominative metaphors, which are used to depict both the internal states and external behaviors of the novel's characters. The study also analyzes how metaphor reflects cultural values and identity, especially in the process of translation, where it is often necessary to employ lexical and grammatical transformations to preserve the original stylistic and emotional effect.

Maugham's concise and ironic narrative style, enriched with metaphorical expressions, is shown to enhance character development and reader engagement. The article further explores how metaphors in *Theatre* serve as tools for irony, emotional intensification, and cultural reflection. The findings underscore the importance of metaphor as a multidimensional phenomenon that combines aesthetic, cognitive, and linguistic elements, thus contributing to the richness of literary communication.

The research results open up further perspectives for analyzing the metaphorical style of Maugham across his other works and within the broader context of 20th-century English literature.

Key words: metaphor, literary text, translation, cognitive linguistics, W. S. Maugham's idiosyncrasy.

Стаття надійшла до редакції / Received 17.03.2025

Прийнята до друку / Accepted 26.04.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тема метафори є однією з центральних у сучасній лінгвістиці, оскільки вона відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу, комунікації та процесах пізнання. Метафора виступає не лише як стилістичний прийом, але і як когнітивний механізм, який структурує наше мислення і впливає на спосіб вираження абстрактних понять через конкретні образи. Особливого значення метафора набуває у художніх текстах, де вона допомагає створити унікальний світ образів і почуттів, та у професійних дискурсах, де метафора забезпечує ефективну комунікацію та взаєморозуміння.

У процесі перекладу метафори виникає низка складних завдань, оскільки метафоричні образи є специфічними для кожної мови та культури. Це спричиняє труднощі при передачі змісту, стилю та емоційного забарвлення оригінального тексту, адже буквальний переклад може не завжди точно відтворювати концепти, які стоять за метафорами. Перекладач повинен враховувати не лише лексичний рівень, але й культурні та контекстуальні особливості, щоб максимально наблизити метафору до носія цільової мови.

Дослідження специфіки функціонування метафори у процесі перекладу дозволяє глибше зрозуміти механізми перенесення значень, виявити культурні та мовні відмінності, що впливають на інтерпретацію метафоричних структур, а також розробити підходи до адекватної передачі метафор у перекладі. Вивчення даної теми є актуальним у контексті зростаючого інтересу до міжкультурної комунікації, потреби збереження національної ідентичності та взаєморозуміння між культурами.

Саме тому актуальність обраної нами теми зумовлена необхідністю дослідити діяльність У. С. Моема, виявлену у тенденціях вироблення індивідуально-авторських метафор та збереження їх неповторності та унікальності при перекладі українською мовою, використання інтелектуальних можливостей мови.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом з'являються праці, в яких вчені вибудовують єдину теорію метафори, яка б об'єднала різноманітні підходи (філософський, психологічний, літературознавчий, лінгвістичний) до такого явища, як метафоричне, переносне вживання слів та їх передача засобами іншої мови. Але кожна з наукових галузей має в своєму розпорядженні свій окремий апарат дослідження, визначений методами, що зумовлюють розгляд названого мовного явища у певному теоретичному аспекті. Лінгвістичний підхід до вивчення метафори пов'язаний з напрацюваннями у різних галузях знань: семасіології, ономасіології, когнітології, етнолінгвістики тощо. Для нашої роботи особливого значення мали роботи таких знаних вчених, як Гаврилюк А., Деркач-Степанова Т., Кияк Т., Кравець Л., Овсієнко А., Сіняговська І., Чернова Ю.

Загалом у лінгвістичній думці свої доробки та дослідження приділяли багато вітчизняних та зарубіжних знаних вчених та дослідників, серед яких були такі: Андрієнко Т., Антонівська М., Гуцулак Т., Ільницька Л., Кабанцева Н., Кравець Л., Ляшкова І., Карабан В., Максимов С., Одинецька Л., Скопненко О., Скрильник С., Смоляна Т., Шурма С., Ясинецька О., Chatti S., Gibbs R., Herrman J., Kuhn T., Newmark P.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою нашого дослідження є вивчення специфіки функціонування метафори та здійснення художнього перекладу метафор за допомогою використання лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, аналіз вживання наявних трансформацій у тексті першоджерела та в перекладеному тексті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Переклад художнього тексту – унікальний вид перекладу, який має власну специфіку, проблеми та способи перекладу. Для того щоб здійснити повноцінний та адекватний переклад, необхідно як адаптувати вихідний текст до норм мови перекладу, так і передати оригінальний стиль автора твору, який втілюється за допомогою різноманітних стилістичних засобів та прийомів. У цього виду перекладу є свої складнощі, які полягають у тому, що перекладачеві необхідно донести до читача авторський задум – те, що було закладено в тексті спочатку. Будь-який переклад художнього твору має робити такий самий ефект на читача перекладу, який справляє оригінал на іншомовного читача.

Головна функція будь-якого художнього тексту – естетичний вплив на читача оригіналу або перекладу, тоді як перед автором стоїть завдання, яке полягає в тому, щоб викликати у читача певні емоції, почуття, асоціації [6, с. 111]. Під час читання включається уява. Твір має створювати в голові у читача картини з книги, нібито долучати його до дії. Саме для цього в художніх текстах широко використовуються різні стежки, найпоширенішими з яких є метафори. Немає жодного автора, який не скористався б цими стежками для того, щоб у яскравих фарбах описати те, що відбувається у своїх творах, наприклад героїв, їх дії та різні явища.

Винятком не став і роман У. С. Моема «Театр», текст якого і слугував основою вивчення специфіки функціонування та перекладу метафор.

Метафора вже довгий час вивчається вітчизняними та зарубіжними лінгвістами, проте в даний час все ж таки існують певні розбіжності щодо лінгвістичного розуміння метафори [3, с. 68]. Завдяки зусиллям сучасних лінгвістів були визначені лінгвістичні процеси, що зумовлюють виникнення та функціонування метафори у художньому тексті.

В. Крофт описує метафору як «стежку або механізм мовлення, що полягає у вживанні слова, що означає певний клас предметів, явищ і т.д., для характеристики або найменування об'єкта, що входить до іншого класу, або найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному в будь-якому відношенні» [1, с. 51-53].

Мовленнєва метафора є зазвичай результатом пошуків точного адекватного художнього вираження думки і завжди дає якийсь оцінний момент висловлюванню. І. Сіняговська пише про те, що мовна метафора завжди має бути оригінальною, а мовна метафора набуває відтінок штампування. Перший тип метафори зазвичай є створенням творчої уяви автора, а другий тип — виразний засіб мови, що існує в мові поряд з іншими засобами вираження думки для більш емоційної, образної інтерпретації описуваних явищ [5, с. 89].

Метафора у лінгвокультурологічному аспекті є засобом формування понять, що узгоджуються з основними цінностями будь-якої культури, відображає і зберігає їх (М. Джонсон, Дж. Лакофф, Е. МакКормак). Американські когнітивні лінгвісти запропонували когнітивну теорію метафори. Згідно з їхніми поглядами, метафора — це не просто літературний засіб, а основний спосіб мислення та сприйняття світу. У своїй книзі «Метафори, якими ми живемо» вони стверджують, що наш розум мислить метафорично, і метафори структурують наше повсякденне сприйняття та дії. Наприклад, концепція часу часто подається як рух (час летить).

Перераховані вище підходи до визначення метафори сходяться на тому, що метафора ґрунтується на можливості слова, вжитого в переносному значенні, характеризувати предмет через його номінацію за їх подібністю або подібністю з іншим предметом.

Перш ніж розпочати аналіз роману У. С. Моема «Театр» необхідно коротко розглянути основні особливості стилю даного автора. Відмінна риса у творах У. С. Моема – спрощеність тексту. Він не докладно описує деталі і намагається донести текст до будь-якого читача. Таким чином текст виходить живим та природним. Події розвиваються динамічно, і це не дає читачеві нудьгувати. Автор дуже часто посилається на класичних письменників, художників, музикантів, витвори мистецтва, географічні назви. Це є лінгво-культурологічний інтерес для читачів і говорить про енциклопедичну ерудованість У. С. Моема у різних галузях

Особливість художнього погляду світ У. С. Моема, на думку провідних стилістів – це сприйняття того, що відбувається в трагікомічному ключі. Осміянно піддаються громадські настанови, життєва метушня, та власні переконання [2, с. 92-93]. Моем дуже суворий до форми: стрункність сюжету, лаконічність діалогу, економність і ємність опису, ледь помітна іронія - все те, що склалося в поняття «моемовський стиль», характерний для кращих його оповідань і романів, одночасно розкутий і відкритий і англійський стриманий : кожне слово точно, зважено, вжито до місця.

Для творів У. С. Моема характерний іронізуючий тон і динамічний ритм, які виникають завдяки використанню коротких речень, асиндетону, анафоричних повторів, градації, паралельних конструкцій, повторів, особливо повторів з посиленням, оксюмору та метафори, яка часто має відтінки іронії.

Не існує жодного автора, який би не скористався метафорами для того, щоб у яскравих фарбах описати те, що відбувається у своїх творах, наприклад, героїв, їхні дії та різні явища. Не став винятком роман У. С. Моема «Театр», текст якого і послужив основою вивчення специфіки перекладу метафор.

Деякі дослідники вважають, що роман С. Моема «Театр» є метафорою. Таким чином, вибір твору було зроблено нами не випадково. Проаналізувавши роман У. С. Моема, нами було виокремлено певні види метафор, які функціонують у тексті першоджерела. Так, роман містить метафори, завдяки яким читач може з легкістю відчуті емоції героїв та повністю зануритися в атмосферу подій. Отже, нами було проаналізовано використання образних метафор. Автор використовує їх для опису зовнішнього та внутрішнього світу героїв. Образ головних героїв будується виходячи з їхніх дій, поведінки, і навіть суджень про себе. Наприклад, Джулія має легкий і товариський характер, вона любить заводити нові знайомства і завжди намагається показати, що вона з вищого суспільства. У питанні фізичного кохання до шлюбу, вона дотримувалася думки, що справжні леді себе вульгарно не ведуть.

She felt like a high-born damsel, with all the traditions of a great and ancient family to keep up; her purity was a pearl of great price [7].

В даному випадку актриса порівнює свою чистоту і невинність з надзвичайно дорогою перлиною за допомогою образної метафори, тим самим піднімаючи себе у власних очах і очах коханого.

Майклу, чоловікові головної героїні, який водночас є і її менеджером, автор також приділяє велику увагу у творі. При описі скупі натури Майкла, який найчастіше відмовляв знайомим у позиції коштів, використовується образна метафора, оскільки герой порівнює себе з нерухомістю та невблаганністю каменя:

My dear old boy, I'd love to lend you a quid, but I'm absolutely stony [7].

Крім того, Майкл є дуже практичною натурою і за допомогою цього виду метафор автор робить мимовільний акцент на деякі характерні риси героя. Наприклад, фраза «*got our feet on the ladder*» описує цілеспрямованість і впевненість Майкла в собі і в своїх цілях, а метафора «*who's a patch on you*» показує здатність чоловіка впливати на людей, переконуючи їх у чомусь.

Особливий інтерес у творі представляють назви тварин, такі як *poor lamb, old cow, old donkey, bloody swine, filthy pig, beast*. Головна героїня дуже часто використовує ці фрази для звернення до людей, особливо до чоловіків, які викликають у неї ніжні почуття – симпатію, співчуття чи жалість. Крім того, в промові Джулії зустрічається образна метафора «*old cow*», так вона звертається до своєї костюмерки. У творі ці метафори виконують стилістичну функцію, додаючи емоційного забарвлення висловлюванню.

Отже, варто відзначити, що найбільша кількість образних метафор застосовується при відображенні внутрішніх та зовнішніх якостей головних героїв, а також для оцінки їхньої поведінки у певних ситуаціях.

Роман С. Моема містить велику кількість емоційних сцен, що описуються за допомогою когнітивних метафор. Наприклад, сцена, коли Джулія отримує запрошення провести цілий тиждень разом із Майклом та його батьками, носить дуже емоційний характер, завдяки тому, що тут автор також вдається до використання метафор:

When she showed the letter do Michael he beamed [7].

Слово «*beamed*» означає щось сяє, випромінює, тому можна зробити висновок, що дана метафора демонструє всю радість і насагу головного героя від майбутньої зустрічі.

Моральну пригніченість Джулії можна спостерігати в момент, коли Майклу запропонували вигідний контракт і, бачачи, як у нього спалахнули очі, їй довелося зіграти роль дівчини, яка радіє успіху коханої людини:

Her heart sank, ale she pretended that she was as excited as he, and went with him next day to the hotel [7].

«Sink» означає стан падіння, занурення, отже, можна припустити, що актриса зазнала такого потрясіння від новини, що її серце на мить замерло.

У романі неодноразово піднімається проблема ревності та недовіри подружжя. Незважаючи на те, що з часом почуття Джулії охолонули, вона все ж таки дико ревнує Майкла:

Of course Julia had sharp eyes, not much got by her, but she was a jealous little thing, she was always thinking women were making a dead set at him [7].

Метафорична конструкція «*making a dead set*» означає «*сісти намертво*», тому можна припустити, що Джулія вважала, що дуже багато жінок приділяють увагу її чоловікові й буквально вішаються йому на шию, тому ревнувала його.

Таким чином, когнітивні метафори здебільшого використовуються в тексті для передачі більшої емоційності, для відображення почуттів та емоцій героїв від подій, що відбуваються.

Описуючи стосунки молодих людей після заручення, автор також використовує генералізуючий вид метафори. Подібно він описує почуття Джулії, коли вона усвідомлює, що чоловік більше не приваблює її і тепер якимось таємничим чином він втратив для неї свою чарівність і став просто чоловіком:

She had to resist an inclination to push him away [7].

It was just before the end of the war that she fell out of love with him [7].

У першому випадку дієслово «*resist*» має значення *чинити опір*, а іменник «*inclination*» означає «*ухил*», отже, можна зробити висновок, що у головної героїні зникли почуття до чоловіка, а отже і бажання торкатися до нього, у зв'язку з чим вона відчуває себе некомфортно і щоразу намагається змусити себе не відштовхувати чоловіка.

Фразове дієслово «*fall*» у поєднанні з часткою «*out*» має значення *випасти, вивалитися*, відповідно, можна припустити, що героїня перестала відчувати любов до чоловіка, колишні почуття та емоції згасли в ній. Таким чином, автор знову акцентує увагу на почуттях героя, використовуючи приглушену виразність простої генералізуючої метафори.

Варто зазначити, що С. Моем також застосовує метафори для передачі іронії та сарказму по відношенню до персонажів. Наприклад, у момент, коли Джулія порівнює свою чистоту і невинність із надзвичайно дорогою перлиною, це є приводом для іронії з боку її менеджера:

Even the upper classes propagate their species [7].

Даним висловлюванням він хотів спустити актрису на землю і дати їй зрозуміти, що вона не багато в чому відрізняється від звичайних людей і також схильна до любовних втіх, як і всі.

У творі також зустрічається досить рідкісний вид метафор – номінативні: такі метафори тягнуть за собою заміну одного дескриптивного значення іншим і служать джерелом омонімії. У романі було проаналізовано невелику кількість номінативних метафор. Наприклад, такі метафоричні конструкції *at the bottom of her heart, at the back of her mind i at the head of a throng* автор використовує для надання почуттям більшої виразності і сильнішого емоційного забарвлення ситуацій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Метафора відіграє фундаментальну роль у лінгвістичній думці, адже вона є не лише художнім засобом, а й основним когнітивним механізмом, через який людина пізнає, структурує та описує світ. Традиційно, від часів Арістотеля, метафору розглядали як стилістичний засіб, що використовувався для передачі переносного значення та створення яскравих образів у мові. Вона мала на меті естетичне збагачення тексту, особливо в художній літературі.

Однак у сучасній лінгвістиці завдяки когнітивному підходу метафора отримала нове значення. Дослідники, зокрема Джордж Лакофф і Марк Джонсон, у своїх роботах підкреслюють, що метафора – це когнітивний інструмент, який формує людське мислення і впливає на сприйняття реальності. Вони стверджують, що метафори не тільки прикрашають нашу мову, а й визначають спосіб, яким ми сприймаємо та розуміємо світ. Наприклад, метафори простору («*вгору*» – успіх, «*вниз*» – невдача) формують наші уявлення про позитивне й негативне. Такі «концептуальні метафори» є ключовими у формуванні ментальних моделей, що впливають на поведінку, соціальні взаємодії та культурні цінності.

Так, метафора у лінгвістичній думці сприймається як багатовимірне явище, що поєднує естетичні, когнітивні та культурні аспекти. Вона є ключовим інструментом для розуміння мови та мислення, формує наші уявлення про світ та допомагає ефективно передавати складні ідеї через прості образи.

Після аналізу цього роману, можна дійти невтішного висновку, що У. С. Моем широко використовує метафори, він входить до числа авторів, які користуються метафоричним перенесенням для того, щоб у яскравих фарбах описати своїх героїв, різні явища та дії. У. С. Моем застосовує метафори для опису емоційного стану свого персонажа, а також його зовнішності та характеру. Для його стилю характерне використання простих метафор, читач легко може здогадатися, про що йдеться. Автор не обмежується лише простими метафорами, у його «арсеналі» є так само розгорнуті та гіперболічні метафори. Такими метафорами він користується для більш глибокого та виразного опису переживань та різних почуттів своїх героїв.

Перспективи подальших розвідок у цій темі полягають у глибшому аналізі індивідуального стилю Моема через призму метафоричних конструкцій. Доцільним є порівняльне дослідження функціонування метафори в інших творах письменника, а також в контексті англomовної літератури ХХ століття. Окрему увагу можна приділити впливу метафори на сприйняття персонажів та художню драматургію тексту.

Література

1. Бернадська Н. І. Вступ до літературознавства. Київ, Либідь. 1995. 256 с.
2. Кабанцева Н. В. Семантична класифікація метафори в публіцистиці на матеріалі англійської та української мов. Науковий вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. «Філологія». 2014. № 10. т. 2. С. 92–94.
3. Ляшкова І. І. Метафора як засіб втілення наукового знання в англійській мові та проблема еквівалентності перекладу на українську. Вісник НТУ «ХПІ». 2015. № 13. 67-69 с.
4. Моєм В. С. Театр (пер. на українську Наталя Михаловська). URL: https://tsybulska.com/product/ebook-teatr/?srsltid=AfmBOoplLTM2dy_TZDI-KF1KRqotZ01SluogSWWFT5urwVoHB8AGqh83
5. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 89-93.
6. Kalda, A., 2020. Translating perception metaphors. A process-based approach. *Philologia Estonica Tallinnensis* 5, 109–133.
7. Maugham S. Theatre. URL: <https://content.ikon.mn/banners/2015/4/9/1472/william-somerset-maugham-theatre.pdf>
8. Schuttleworth M. Studying Scientific Metaphor in Translation. An inquiry into cross-lingual translation practices. Abingdon: Routledge. 2017.

References

1. Bernadska, N. I. (1995). *Vstup do literaturoznavstva* [Introduction to Literary Studies]. Kyiv: Lybid, 256. [in Ukrainian].
2. Kabantseva, N. V. (2014). *Semantychna klasyfikatsiia metafori v publitsystytsi na materiali anhliiskoi ta ukrainskoi mov* [Semantic classification of metaphor in journalism based on the material of English and Ukrainian languages]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser. "Philology"*. No. 10. Vol. 2. PP. 92-94. [in Ukrainian].
3. Liashkova, I. I. (2015). *Metafora iak zasib vtilennia naukovooho znannia v anhliiskii movi ta problema ekvivalentnosti perekladu na ukrainsku* [Metaphor as a means of embodying scientific knowledge in English and the problem of equivalence of translation into Ukrainian]. *Bulletin of NTU "KhPI"*. No. 13. PP. 67-69. [in Ukrainian].
4. Moem, V. S. *Teatr* [Theatre]. (N. Mykhalovka, Trans). Retrieved from https://tsybulska.com/product/ebook-teatr/?srsltid=AfmBOoplLTM2dy_TZDI-KF1KRqotZ01SluogSWWFT5urwVoHB8AGqh83 [in Ukrainian].
5. Siniahovska, I. Yu. (2014). *Vyznachennia ta klasyfikatsiia perekladatskykh transformatsii u procesi hudozhnioho perekladu tekstu* [Definition and classification of translation transformations in the process of literary translation of a text]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*. Ser.: *Filolohiia. Movoznavstvo* – Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Ser.: *Philology. Linguistics*. 221, 209, 89-93. [in Ukrainian].
6. Kalda, A. (2020). Translating perception metaphors. A process-based approach. *Philologia Estonica Tallinnensis* 5, 109–133. [in English].
7. Maugham S. Theatre. Retrieved from <https://content.ikon.mn/banners/2015/4/9/1472/william-somerset-maugham-theatre.pdf> [in English].
8. Schuttleworth M. (2017). Studying Scientific Metaphor in Translation. An inquiry into cross-lingual translation practices. Abingdon: Routledge. [in English].